

Kniha se podrobně zabývá historií šumavské hranice od středověku do současnosti. Bohatě obrazově vypravená publikace se věnuje všem etapám jejího vývoje – od zemských hranic na pomezí Čech, Bavorska a Rakouska přes hranice prvorepublikové, dobu okupace i střežení hranice v době socialistické. Součástí publikace je také historie zdejší pohraniční stráže, umístění jejích rot i osudy obcí a samot, které musely ustoupit výstavbě železné opony.

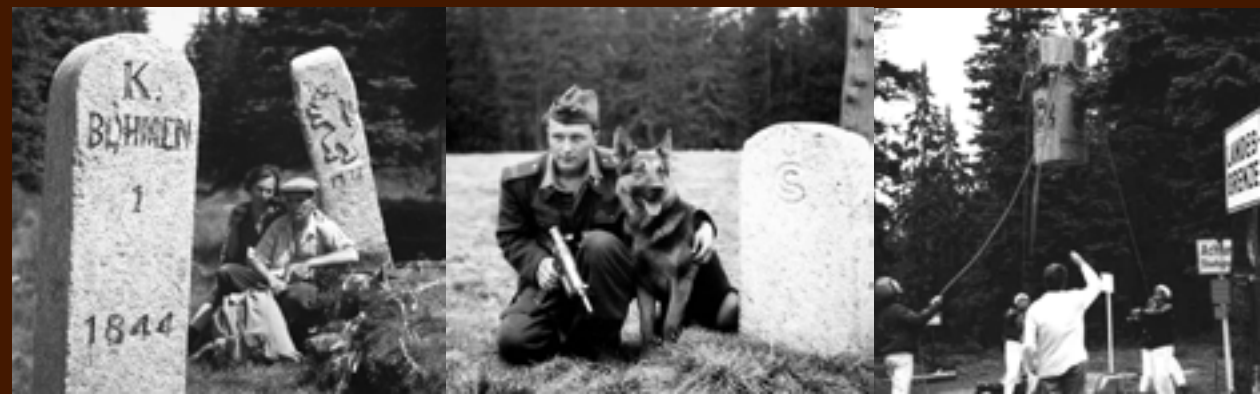

Tajemství šumavské hranice

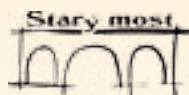
Tajemství šumavské hranice

Zdeněk Šmída

Tajemství šumavské hranice

Zdeněk Šmída

Vydání knihy podpořila firma
KAPPENBERGER + BRAUN, Elektro-Technik spol. s r. o.

Tajemství šumavské hranice

Text © Zdeněk Šmída

Fotografie © Zdeněk Šmída, František Janout, Jiří Jiroušek (letecké snímky), Václav Vetýška

Vydavatel: Starý most s.r.o., Plzeň

www.starymost.cz, www.facebook.com/www.starymost.cz

Vydání první, 2019

DTP: Eva Haunerová, Starý most s.r.o.

Tisk: EUROPRINT a.s.

ISBN: 978-80-7640-004-7

Předmluva

To naše velmi staré pohoří ležící na území Plzeňského a Jihočeského kraje při státní hranici s Německem a Rakouskem skrývá mnoho zajímavostí a záhad. Šumavská hranice a její tajemství je jedním z témat, které odnepaměti mělo vliv na kolonizaci a rozdělení pohoří. Do nedávné doby to byla pro nás, návštěvníky Šumavy, oblast spíše zapomenutá a méně vyhledávaná. Od devadesátých let minulého století se přístupové komunikace do pohraničí otevřely a kraj rázem ožil. Množství turistických tras v panenské krajině, vyhlídky z hraničních hor, tiché kouty zaniklých osad, opuštěné objekty pohraničních útvarů, ale také poznávání obyčejů našich sousedů. To a mnohé další zapříčinilo nárůst turismu až do těch nejdlejších končin Šumavy. Státní hranice jsou daleko od civilizace, vládne zde tvrdé klima, jsou vedeny v náročném terénu a v neposlední řadě tady panují specifické podmínky. Tato publikace přichází s posláním seznámit čtenáře se všemi klíčovými vývojovými etapami šumavských hranic, které byly upraveny rozhodnutími panovníků a zemských komisí, mírovými smlouvami a moderními hraničními dohodami. Na jednotlivé historické etapy (kapitoly č. 1–8) navazují další souvislosti spjaté se šumavskou hranicí. Mezi tyto zajímavosti patří například povídání o pašeráctví a pytláctví, kolonizaci pohraničí nebo vybrané teoretické otázky spjaté s hranicemi. Druhá část publikace rozebírá v časové ose jednotlivé lokality Šumavy na hranicích a v pohraničí. Čtenář tak poputuje textem i obrazem od Královského hvozdu přes Železnorudsko, Prášílsko, Modravsko, Pláně a údolí, Trojmezenský prales až k Lipensku. Na lokality (kapitoly č. 9–14) navazují souvislosti, tady v podobě příhraničních zaniklých osad a samot.

Dílo není výtvozem nějakého odborníka našich hranic, ale pouhého nadšence. I tak by mělo zaplnit dluh vůči čtenářům šumavské literatury a zájemcům o tuto specifickou tematiku. K jeho vzniku přispělo mnoho osob. Velký dík si zaslouží plavební ředitel a znalec historie Šumavy Hynek Hladík, dále Pavel Mikeš a Jan Zvěřina z Oddělení státních hranic Ministerstva vnitra, Egon Schubert z Vojenského geografického a hydrometeorologického úřadu Dobruška, fotografové Šumavy František Janout, Jiří Jiroušek a Václav Vetýška. Mezi další, kterým patří poděkování, patří především: Augustín Barčák, Jaroslav Beneš, Václav Ilčík, Bohumil Jaroš, Štefan Juhász, Čeněk M. Kadlec, Jan Lakosil, Lukáš Málek, Ladislav Novák (in memoriam), Vlasta Řičičář, Antonín Smola, Jaroslav Sovinský (in memoriam), Richard Svoboda, Ján Šerfel a obec Schwarzenberg am Böhmerwald.

Autor

Obsah

ETAPY VÝVOJE ŠUMAVSKÉ HRANICE

..... 6

1/ OD PLOŠNÉHO PŘEDĚLU KE HRANIČNÍ

ČÁŘE 7

Plošná hranice	8
Primitivní značky a přechody	8
Pozůstatky starých hranic na Šumavě	9
Původ názvu hranice	12

2/ OSÍDLENÍ ŠUMAVY A HRANICE

OD PRVOPOČÁTKŮ DO 17. STOLETÍ 13

Počátky osídlení	14
Sklářská kolonizace v pohraničním hvozdu	15
Královský hvozd	16
Na zemské hranici Šumavy	17
Středověké obchodní cesty	22

3/ OSÍDLENÍ ŠUMAVY A SMLUVNÍ ZAJIŠTĚNÍ

HRANICE V 18. A 19. STOLETÍ 25

Dřevařská kolonizace pohraničního hvozdu	26
Spory o Železnorudsko	26
Spor o Roklan	27
Česko-bavorská smlouva z roku 1764	
a omezníkování hranice	29
Mapa česko-bavorského pomezí k roku 1708	30
Mapa Železnorudska z roku 1771	33
Mapa takzvaného Roklanu z roku 1764	36
Česko-bavorská smlouva z roku 1862	
a omezníkování hranice	38
Česko-rakouské hranice	39
Dřevařské kolonie a dřevaři	41
Pašeráctví	43
Pytláctví	44

4/ PRVNÍ REPUBLIKA A NOVÁ DEMARKACE

HRANICE 45

Alokace – první fáze vzniku československých hranic	46
Mírové smlouvy potvrdily historické hranice	47
Delimitace a demarkace – druhá fáze vzniku československých hranic	48
Organizace práce	50
Na hranicích s Rakouskem	51
Na hranicích s Bavorskem	53

Hraniční orientační sloupy	55
Finanční stráž	55
Zlatý věk šumavské turistiky	56

5/ MNICHOVSKÁ DOHODA A OKLEŠTĚNÉ

HRANICE 59

Okupace Šumavy	61
Delimitace státní (okleštěné) hranice	62
Delimitace vnitrostátní (protektorátní) hranice	63
Stráž obrany státu	64
Pevnostní opevnění a systém překážek	65

6/ POVÁLEČNÝ VÝVOJ A HRANICE

NA ŽELEZNÉ OPONĚ 67

Projekt poválečných hranic	68
Na hranicích s Bavorskem	70
Na hranicích s Rakouskem	73
„Demarkačka“	73

7/ POHRANIČNÍ STRÁŽ NA ŠUMAVĚ 75

Vznik Pohraniční stráže	76
Nové domovy pro pohraničníky	77
První a druhá etapa střežení hranice	80
Život obyvatelstva v pohraničí	82
Malá obrazová galerie – dislokace pohraničních rot	82
Vzpomínky pamětníků	89
Objekty polní obrany státních hranic	91
Filmování Krále Šumavy	94

8/ OTEVŘENÍ STÁTNÍ HRANICE

A VOLNÝ POHYB 97

Nový trojstátní hraniční znak	98
Na hranicích s Bavorskem	101
Na hranicích s Rakouskem	102
Režim překračování státních hranic	104
Druhy státních hranic	106
Přímé a nepřímé vyznačení hranice	106
Hraniční pruh a volná kruhová plocha	106
Druhy hraničních znaků	107
Struktura hraničního mezníku	107
Členění hraničních mezníků	108
Aplikace statnihranice.cz	109

HISTORIE A SOUČASNOST LOKALIT ŠUMAVSKÉ HRANICE A POHRANIČÍ

..... 110

9/ HRADBA KRÁLOVSKÉHO HVOZDU 111

Od Svaté Kateřiny do Železnorudského průsmyku	112
Svatá Kateřina	112
Chodská Úhlava, Lomnička a Zadní Chalupy	114
Velký a Malý Ostrý – dominanta Královského hvozdu	114
Velký a Malý Kokrháč – kohouti mezi Ostrým a Svarohem	118
Svaroh a okolí – místo se sklíčenou historií	118
Vyznačení hranice v úseku Ostrý–Svaroh	121
Prvorepubliková turistika na hranici Královského hvozdu	122
Údolí řeky Svarožné	122
O zaniklých osadách u hranic	124
Letecké snímky dokládající osídlení pohraničí	127

10/ ŽELEZNORUDSKO A PRAŠILSKO 129

Od Železnorudského průsmyku k Poledníku	130
Silniční hraniční přechod Železná Ruda	130
Hraniční nádraží – evropský unikát	131
Velký Javor – nejvyšší hora Šumavy	134
Ferdinandovo údolí	135
Debrník – jediná hraniční hora	137
Prašilský potok s turistickým přechodem	138
Poledník (Polední hora)	138
Zaniklé osady u hranice	143

11/ MODRAVSKÝ HŘEBEN A SLATĚ 145

Od Poledníku k Pramenům Vltavy	146
Horské louky Schachten mezi Poledníkem a Roklanem	147
Roklan – hora zastrčená za hranicí	148
Blatný vrch a Špičník – dva dvojrcholy s hraničními sedly	149
Modrý sloup – místo s bohatou historií	151
Luzný – druhá hora zastrčená za hranicí	152
Markfleckl – tři historické hraniční kameny pod Luzným	153
Velká a Malá Mokrůvka – středověká cesta i turistický chodník	155
Biskupská slat' – symbol přeshraniční spolupráce národních parků	156
Prameny Vltavy	157
Zaniklé osady u hranice	160

12/ PLÁNĚ A ÚDOLÍ S POTOKY

U ZANIKLÝCH SÍDEL 165

Od Bučiny k Novému Údolí	166
Hraniční přechod na Bučině	167
Čertův jazýček a Reichartova pila	168
Potoky, kam se podíváš	169
Hraniční přechod Strážný	170
Hraniční přechod České Žleby	173
Hraniční přechod Nové Údolí	174
Zaniklé osady u hranice	177

13/ TROJMEZENSKÝ PRALES 185

Lokalita od Nového Údolí k Zadní Zvonkové	186
Spálený luh u Nového Údolí	187
Schwarzenberský plavební kanál	188
Třístoličník s třemi vladařskými stolicemi	189
Vysoký hřeben a Trojmezna	191
Trojmezí v sedle mezi Trojmeznou a Plechým	192
Rakouská louka	196
Plechý a Plešné jezero – dominanty Trojmezenského pralesa	196
Prvorepubliková turistika na hranici Trojmezenského pralesa	199
Prosekaná brána u hraničního kamene I/10	200
Studničná a Klášterní les	200
Hraničník a Smrčina	201

14/ LIPENSKO 203

Od Zadní Zvonkové ke Guglwaldu	204
Hraniční přechod na Zvonkové a první křížení plavebního kanálu s hranicí	204
Hraniční přechod na Kyselově	206
Zátopová oblast lipenské přehrady	208
Korandský výběžek a druhé křížení plavebního kanálu s hranicí	209
Spáditý úsek Schwarzenberského plavebního kanálu	211
Pasečná	212
Hraniční přechod u osady Guglwald	213
Zaniklé osady u hranice	215

KATALOG HISTORICKÝCH HRANIČNÍCH ZNAKŮ 227

Obrazové zdroje	235
Prameny a literatura	236

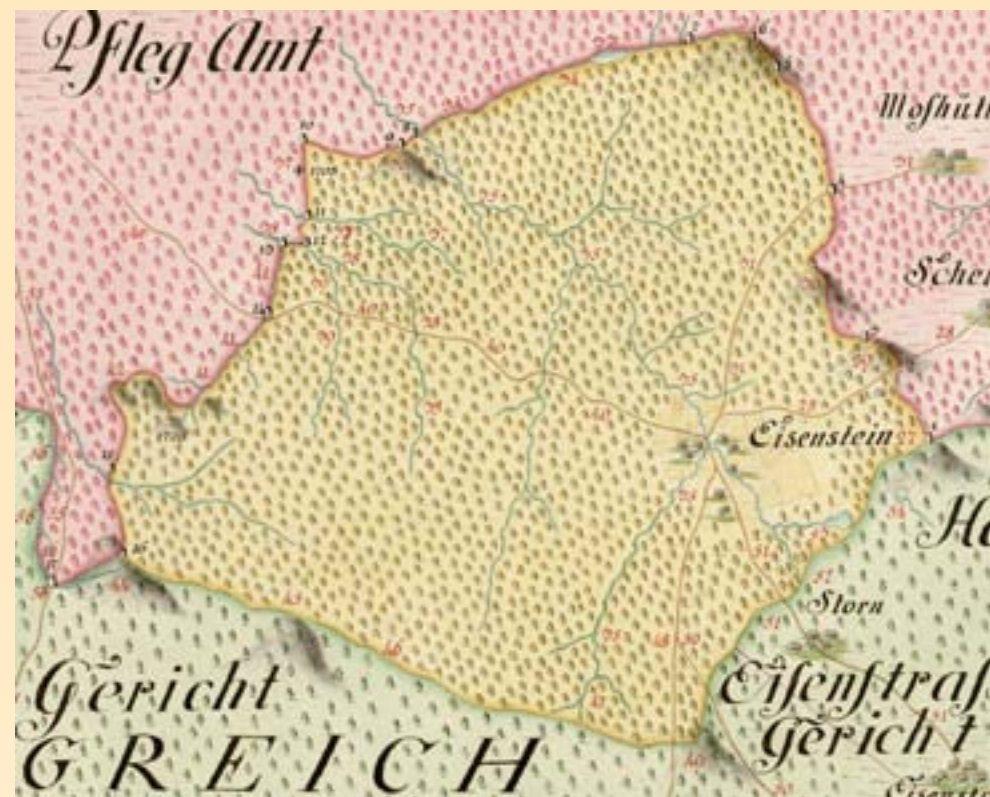
úpravu a stálou údržbu dbaly příslušné hraniční orgány. Není divu, neboť tyto mezníky pomáhaly právně zajistit rozsáhlý majetek obou zemí. Přestože dnes nezbyvá tereziánských mezníků příliš mnoho a přestože se obvykle nacházejí na zapadlých a málo frekventovaných místech, najdou se lidé, kteří neváhají hraniční kámen převézt za pochybným účelem výzdoby svých soukromých chalup a zahrad. Samotnému mezníku tím neublíží, zásadně však utrpí autenticita jeho zasazení v terénu, a tak i jeho původní určení, nehledě už vůbec k tomu, že drtivá většina mezníků zastává svou funkci dodnes. Naštěstí tyto hraniční kameny byly průběžně číslovány, zaneseny do mapy a navíc bývaly vyhotovovány i písemné popisy hranic, takže je možné se značnou přesností nalézt opět jejich správné místo a vrátit je do původní polohy.

Mapa česko-bavorského pomezí k roku 1708

Na staré listiny a mapy v dnešní moderní digitální době hledíme jako na umělecká díla se svébytností a velkou dávkou kreativity. Jedna taková zobrazuje hraniční hvozd Šumavy a Českého lesa kolem roku 1708, tedy v období, kdy zemská hranice mezi Čechami a Bavorskem byla sice prošlápnuta a částečně vytyčena, ale byla zde rozsáhlá sporná území a předěl nebyl jednoznačný.

V překladu je cenné kartografické dílo nazváno jako Mapa zemských hranic mezi Plzeňským a Prácheňským krajem Království českého a pečovacími úřady Kötzing, Zwiesel a Pernstein Vévodství bavorského, které byly v roce 1708 prošlé, prohlédnuté, zaměřené a zařízené generální hraniční komisí obou jmenovaných zemí dle nařízení Jeho císařsko-královské Výsosti Josefa I.

Dále jsou vysvětleny jednotlivé kolory. Zelená barva vyznačuje pozemky nesporně patřící Království českému. Žlutá barva znamená pozemky, které byly po dlouhou dobu ovládány bavorskou stranou, nyní ale opět patří ke Království českému. Modrá barva také ukazuje na sporné pozemky, postoupené v té době bavorskému vévodství. Červená barva vyznačuje, co bylo bavorské a bavorské zůstává i nadále. Červená arabská čísla označují významné místopisné body na hraniční linii. Jejich výčet je uveden ve spodní části mapy. Počátek je u trojmezí Českého království, Bavorského

Mapa česko-bavorských hranic v prostoru Šumavy a Českého lesa k roku 1708 s výřezem sporné oblasti Železnorudska

*Výstavba UBA baráku
v prostoru Trojmezenné
pralesa*

První a druhá etapa střežení hranice

Se zaujetím nové sestavy Pohraniční stráže bylo třeba vytyčit v roce 1951 zakázané a hraniční pásmo a začít s výstavbou elektrického zařízení ochrany hranic (EZOH). Nejprve byly v letech 1951–1953 vykáceny průseky a v nich se postupně stavěl elektrifikovaný drátěný zátaras. Budován byl ze dřevěných kůlů, místy se později používaly betonové sloupky. Padesátá léta byla pro pohraničníky obtížná prakticky ve všech směrech. Vojáci a důstojníci měli minimum zkušeností s ostrahou hranice. Ženižní technické prostředky byly často poruchové. Podmínky ubytování a materiální vybavení rot bylo velmi jednoduché. Roty se nacházely takřka u hranice, vydané napospas drsnému šumavskému klimatu. Prakticky při budování čehokoliv byl stálý nedostatek materiálu. Heslo „zajistěte z místních zdrojů“ se stalo zaklínadlem na dlouhou dobu. Nebezpečným zařízením nejen pro narušitele (se zbraní v ruce), ale i pohraničníky byl drátěný zátaras nabitý vysokým napětím na hodnotu 2 000–6 000 voltů. Pohraničníci byli nuceni s tímto zařízením různým způsobem manipulovat nebo řešit nepředvídatelné situace. Elektrifikovaný zátaras vedl nepříznivým terénem – byl zpravidla umístěn mezi pohraniční rotou a státní hranicí. Příroda okolo šumavských hranic jeho stavbu a provoz velmi komplikovala – dráty překonávaly hory a svahy, husté lesy i podmáčené planiny. Obdobím „hledání, učení a získávání“ byla léta 1951–1956. V roce 1956 byl poprvé vyhlášen 11. červenec (v tento den byl přijat zákon o ochraně státních hranic) za Den Pohraniční stráže.

Na první etapu ochrany a ostrahy hranic Pohraniční stráž navázala ve druhé polovině šedesátých let etapu druhá, rozvíjená v sedmdesátých a osmdesátých letech. Koncepce střežení hranice se stala dokonalejší po všech stránkách. Nejprve se zrušilo v roce 1964 zakázané pásmo a zúžilo hraniční pásmo. Roty prošly modernizací anebo se rovnou zbouraly a přestěhovaly do nových prostorných objektů do pohraničních obcí. Ke konci roku 1965 byl na základě mezinárodních stížností vypojen elektrický proud v drátěném zátarasu. Zátaras již bez proudu ještě nějaký čas sloužil jako překážka pro narušitele. Koncem šedesátých let byl vybudován nový drátěný zátaras, tzv. signální stěna U-60. Ta byla posunuta již více do vnitrozemí. V sedmdesátých a osmdesátých letech se signální stěna modernizovala verzemi U-70 a U-80. Materiální podmínky i výstroj a výzbroj pohraničníků se zdokonalily.

S vývojem koncepce ochrany a ostrahy státních hranic souvisí dislokace pohraniční útvarů. Zatímco k 1. lednu 1951 oblast Šumavy střežilo 43 pohraničních rot, které byly dislokovány ke třem pohraničním brigádám, v roce 1984 to byla méně než polovina tohoto počtu – celkem 19 pohraničních rot při dvou pohraničních brigádách (9. brigáda Domažlice a 7. brigáda Sušice).

Dislokace pohraničních útvarů na Šumavě k roku 1984

3. prapor Nýrsko / brigáda Domažlice

17. rota – Svatá Kateřina, 18. rota – Pod Ostrým nebo též Hamry

1. prapor Železná Ruda / brigáda Sušice

1. rota – Černé jezero, 2. rota – Svaroh, 3. rota – Debrník, 4. rota – Polom, 5. rota – Prášily, 6. rota – Javoří Pila

2. prapor Volary / brigáda Sušice

7. rota – Kvilda, 8. rota – Borová Lada nebo též Knížecí Pláně, 9. rota – Žďárek, 10. rota – Dolní Silnice, 11. rota – České Žleby, 12. rota – Stožec, 13. rota – Nová Pec nebo též Klápa

3. prapor Lipno / brigáda Sušice

14. rota – Zvonková, 15. rota – Kyselov, 16. rota – Pasečná, 17. rota – Spáleníšť

Momentky příslušníků PS u státních hranic – u Chodské Úhlavy, na Třístoličníku, při kontrole dokladů u turisticky zpřístupněného Černého jezera a začátky v roce 1951 na Svarohu

Od Železnorudského průmysku k Poledníku

Železnorudský průmysk protínají tři hraniční přechody – silniční, turistický a železniční. Následuje Ferdinandovo údolí a pak hranice míří do horského terénu kolem obce Prášily. Nedá se ale hovořit o přirozeném horském hřebeni s rozvodnicovým uzlem (výjimku tvoří vrcholové partie Debrníku). Hraniční linie vede svahy horstva, překonává říčky (místa s hlubokými zářezy) a prameniště s bažinami. Tradičním přirozeným předělem zůstává jen Prášilský potok, který jako jediný v oblasti tvoří mokrou hranici.

Silniční hraniční přechod Železná Ruda

Silnice spojující dnes Železnou Rudu a Bavorskou Železnou Rudu (Bayerisch Eisenstein) navazuje na jednoduchou komunikaci, která v prvorepublikové době spojovala osadu Alžbětín s Eisensteinem. V této době stály na obou stranách hranice celní úřady – na naší straně stará rakouská celnice a hned za ní německá, postavená v roce 1922. Celnice byly tak blízko, že je dělila jen hranice. Naproti československému celnímu úřadu stál dům s koloniálním zbožím, benzínová pumpa a hraniční orientační sloup. V sou-

vislosti s blížícím se nacistickým nebezpečím tady byl vybudován objekt zvláštního zařízení v podobě železné závory s ochrannými zídками a jednou výhybnou zídka. Osmého října 1938 ale již bývalým hraničním přechodem prošly jednotky německé armády a obsadily Železnorudsko. Po válce na hraničním přechodu panoval omezený režim, po zřízení hraničního pásma byl uzavřen a stará celnice zbourána. Protože byl ale přechod v Železnorudském průmysku důležitou spojnici zejména pro nákladní dopravu, byl po navázání diplomatických styků

Hraniční přechod Železná Ruda ve třicátých a sedmdesátých letech 20. století

Základní hraniční znak vyznačující začátek desátého úseku česko-bavorské hranice

X/1 a 2 – na hraničním přechodu začíná desátý úsek česko-německé hranice v bavorském dílu. Osazení hraničních znaků do silnice značně ztěžuje určení průběhu státní hranice na přechodu. Říčka Svarožná na české straně hranice svádí k domněnce, že hraniční linie vede (přirozeně) vodním tokem. Není tomu tak a ani v minulosti tudy hranice nevedla. Hranice v prostoru Železnorudského průmysku byla určena geometricky po roce 1764. Nad silničním hraničním přechodem (asi 100 metrů) se na české straně v lese tyčí kamenné sloupky – v předválečné době tady stávala knížecí myslivna a po pozemkové reformě se do objektu nastěhovala alžbětínská pobočka Správy státních lesů. Byl to skvostný dům v zelenobílých barvách – vyjmal se na návrší nad celnicí a hranice tudy vedla podél dřevěného plotu, který byl zpevněn právě těmito kamennými sloupky.

Sídlo Správy státních lesů nad hraničním přechodem a současný stav

mezi Československem a Spolkovou republikou Německo znovu otevřen 1. července 1969. Předcházela tomu stavba nové silnice a oprava mostu přes řeku Svarožnou. Bývalý koloniál, který byl po válce používán krátce jako celnice a posléze jako pozorovací stanoviště vojenských hlídek, byl v roce 1969 stržen. Dvě stovky metrů od hraničního přechodu byla postavena nová celnice s oddělením pasové kontroly. Na začátku devadesátých let byl zmírněn pohraniční režim a po přistoupení k Schengenu byly v roce 2008 odstraněny některé celní objekty. Budova celnice stojí u hranice dodnes. Na bavorské straně se také dochovala původní celnice.

Silniční hraniční přechod Železná Ruda / Bayerisch Eisenstein je osazen dvěma hraničními znaky zasazenými do silnice. Nesou čísla

Hraniční nádraží – evropský unikát

Pro oživení přeshraničního obchodu a turistiky byly v roce 1873 podepsány dohody mezi Rakousko-Uherskem a Bavorským královstvím o propojení Plzeňsko-břeženské dráhy a Královské bavorské východní dráhy. Trať se měla spojit ve společném nádraží v Železné Rudě. Smlouva z roku 1873 pojmenovávala budoucí hraniční nádraží jako „střídací staci Eisenštejnskou“. Dokument stanovil také dodnes přetrvávající raritu zdejší železniční stanice: „... nádraží eisenštejnské... založí se... tak, že prostředek jeho bude se dotýkati čáry pomezí.“ Díky dobré spolupráci mezi oběma zeměmi se záměr podařilo uskutečnit. Stavba nádraží proběhla v letech 1876–1877. Původně zde bylo více